

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

37.

Olyan sötét a világ, ha eldobnám a kanalat, megállna benne. Ahhoz is kereket lehetne támasztani. Egy csillag föl nem hunyorít, egy tücsök meg nem szólal. Talpunk alatt a Tisza felszáradt sárgás göröngyei zörögnek. Csak a mesék világítanak. Az öreg tanító szava olyan verőfényt áraszt, látom, amiről beszél. Örömben hangosan nevetek.

— Hej, arany fejű, ereszd ide azt a ráncos homlokodat!

Az öreg meglepődik föllobbanásomon, pimasz tegeződésem. Talán azt gondolja, az éj leple alatt valami jóféle szatmári szilvával élek.

— Leheljen rám, hogy nem a pálinka beszél magából!

— Ó, kedves mester, nekem soha sem kellett ahhoz innom, hogy a lelkesedés tatarja fölgyulladjon bennem. Egész életemben az emberben megbúvó szépet kutattam, s ha csak egy szikrányira rálelek, hát fölnyerítek, akár a tavaszi fűvellőkre eresztett csikó.

Biztató szavaimtól az öreg is tegezésre vált.

— Hát akkor, öcsémuram, honnét is jön ez a mester szó a szádra?

— Felénk mester úrnak szólították az arra érdemes iparost. De a tanítót, különösen a régiek, ha szerették, hát mestereztek. A mester nagy szónak számított. Mindennek, amit egy ember magában hurcolhat, s azzal a mindennel akárkinek szolgál. A mostani eszemmel tudom, hogy ebben a böcsülésben a lakosság böcsülése is beleburkolódzott. Talán az, hogy nem akármilyen árokparton szaladozó valakitől tanulták a tudományt. Mestertől. Első mesterünk a közeli Világos harcmezejéről menekült a falumba. Enni, inni kapott, s kicsi hajlékot a feje fölé. Sorkosztan élt. Háza hátsó szobája a tanterem, barnára öregedett ácsolt ajtója a tábla, megszáradt sárgaföld a kréta.

Attól kezdve nem élt analfabéta Dombiratoson. Hanem a mester neve elveszett a száznál is több évek forgatagaiban. Sírját gondozott borostyánfutó folyja körül. Fejfáján csak ennyi: Mester. A teljes nevét emlékezettel a legöregebb ember sem éri utol. Ha emlegetik, hogy azt, meg azt a szép öregapámat még a mester tanította, már nem tudják melyik.

Az az első mester! Hát melyik volna? Amelyik a világosi vészmezőről menekült!

Fejfáját a falusi kegyelet újíthatta vagy ötször. A megkorhadt, megmohosodott betűzetből egyik bognár ezt, a másik azt nem tudta kibogozni. Hazudni nem akart, se az okosat mutatni, így elhagyogatódott a név, maradt a Mester.

Szégyllem. Abból az ivadékból fölcsöpörödtünk könyvet búvárolók sokan. Meg kell találjuk a nevét, hogy teljes legyen az emléke!

Az én útitársam kilométerhosszan hallgat. Talán most is, ahogy nem először, megfordulhat a fejében, hogy hát óra é vajon hányan s mennyi ideig emlékeznek majd?

Az itt és most embere voltam mindig.

— Kedves mesterem, ha már így a középebe markoltunk a történelemnek, ugyan ne vedd tolakodásnak, de megtudhatnám sorsod fordulásait?

— Már vártam a kérdést.

1918-ban bocsátott el a szegedi tanítóképezde. Szép szavas biztatások s intelmek kíséretében adták kezünkbe az oklevelet, hogy nem uraknak megyünk, de a nemzet napszámosságainak, akiken egy falu rossz vagy elviselhető sorsa múlhat! És tanítunk akkor is, amikor a szánkat ki sem nyitjuk. Száz és ezer szempár ügyeli lépteinket, életvitelünk minden rezzenetét.

Hanem, református tájékról katolikus képezdebe kerültem, mert, hogy az elején kezdem, a zsurki uradalomban születtem. Apám kovács volt a Forgács grófok árendába kiadott tanyájában. A bérlőt Gremespergernek hívták. Ott lakott a kastélyban. Ismerte a gyerekhadakat. Engem mint istentelen rossz kölköt sokszor elporolt. Azt mondta, megéremdemlem. Jó útra akart téríteni. Amikor odacseperedtem, hogy kikerülök a két butából, három ostobából, mivel az akkori nem muszáj öt osztályt így titulálták, apámat vallatóra fogta, mit akar a gyerekekből nevelni. Mit akart volna?

— Hollónak holló a fia, tekintetes úr — mondta apám —, s nagyon szerette volna, ha én is a szép csengésű üllő mellé állok.

A győzködésben persze a tekintetes úr akarata kerekedett felül, mivel még négy kisebb gyerek várta otthon a kenyeret. Egyik öcsém útban volt az árnyékvilág innenső partjaira.

Apám Gremesperger úrra hallgatott, ki füt-fát ígért. Kiruház, kitaníttat, adja értem a természetben járó juttatásokat. Jó kocsira való tiszta búzát, öt mázsa krumplit, harminc kiló dohányt, húsz liter pálinkát, tíz kiló mákot, mit tudom én mennyi pénzt könyvekre, irkákra.

Apámék akkor hitték el, hogy Gremesperger nem a levegőbe beszél, amikor a megfogadott tutajos román sleppjére berakodtunk egy augusztus végi hajnalon.

Isten, gyihó, eresztette el a lápot a högyös sipkás román, s öt napig csurogtunk. Az újszegedi fűrészgárnál kötöttünk ki.

Az intézet tudott rólam. Gremespergernek valamelyik rokona ott kurátoroskodott. Leveleztek. Jöttek eléem kis kocsikkal. Dunna, párna a pekvancaim között. Ünneplős ruha, téli humi, mert tudott dolog volt, hogy én a nagyszünetig innét el nem húzhatom a lábam.

Ugyan akkor sem húztam. Félig-meddig szegénynek minősítettek. Az intézet nyaranta hadiárványakat istápol, akik a növendékek helyein laktak. Föltápláltuk őket testileg-lelkileg. Mikor kezdődött az iskolaév, az árvák visszamentek szülőföldjükre, gyámszülőkhöz, kit hová vetett a sors szeszélye.

Mi szándéka lehetett Gremespergernek velem?

Egy igen fölvilágosult zsidó ember volt. Öt évig sem bérlősködött, már fogadott egy félbemaradt tanítót. Hogy legalább tízig megtanítsa számolni a cselédeket meg a gyerekeiket. Már engem is az okított, de szegény annyira italossá vált, a bérlő elhatározta, hogy majd neveltet ő az uradalomnak tanítót. Szakembert. S épp a katolikus Szegeden.

A reformátusokat kemény nyakúaknak tartotta. Jobbnak vélte a katolikusokat?

Apámék nem rendeztek hitvitát. Az akkori világban a vallás csak a Miatyánk úristent adta kezünkbe útravalóul. Így aztán én úgy eltutajoztam Szegedre, hogy négy évig nem is láttam a szülőföldet.

Hanem, ahogy 1918 nyarán hazaérek, meg sem melegszen, megyek sorozásra. Irány Nagyvárád! Oda nem lehetett már akkor eljutni. Áradt visszafelé a sereg. Pár napi kóborlás után hazavetődök. Gremesperger meg indulóban volt Pestre. Engem a kasznárjára hagyott. Az meg úgy nézett rám, mint varjú az üres dióra. Csalódottan. Nem szeretett, hogy mekkora költségbe vertem az uradalmat. Apámék, ha hébe-hóba irkáltak nekem szóló levelet, nem felejtették el tudtomra adni, hogy a kasznár inkább a fogát hagyná kihúzni, mikor rakják évi járandóságomat a tutajra. Majd megbolondul a fájdalomtól. Irigyelte az örömeimet?

Amikor a kezére maradtam, augusztusban, tanítás még sehol, a bérem meg járt. Jött a kasznár, hogy neki a háborúba vonult emberei, béresei hiányoznak, álljak be szántani. Éltem a nyakukon eleget, hát most már én is segísem kicsit a kenyéradó gazdám. Nem esett nehezemre. Gyermekkoromban minden állat értette a szavam. Játszásból hajtottuk a bivalys szekeret, az ökröket, s lovakat is. Szántani nem próbálkoztam soha, mivel az akkor használt vasgerendelyes ekét ki sem tudtam volna fordítani a barázdából. Megyek a kasznár után, ki a

megbarnult búzatarlókra. Akkor már nem nagyon volt épkézláb ember az igák körül. Öregek, asszonyok, gyerekek bajoskodtak az állatokkal, szerszámokkal. Mondom, számomra nem volt idegen az állat, s a velük való munka. De a tanítóképzőben is arra okítottak, hogy a tanítótól sokfélét vár majd az ember. Legyen gazdász, kertész, méhész, gyékényszövő, kosárfonó, selyemtenyésztő, műkedvelő, karvezető meg minden.

Két szép fehér ökör állt az eke elé fogva. Kérdem a nevüket. Csáko, Bimbó. A puha homokosban két ökörrel is lehetett ugarolni. Fogom az eke szarvát, szólítom az állatokat: Cselő Csáko, hóha Bimbó! Az istenadták meg is fordultak, de a hajszos ment csáléra, a csálás meg hajszra. Kétfele indultak a vonóhorogtól. Nagynehezen visszatülletteztem őket, de az indító szavamra megint kétfelé indultak, akár a két vallású házassélek, amikor haragban vannak. Éreztem, hogy a kasznár kárörömmel toporog mögöttem.

— Hát ezt nem tanították abban a drága iskolában, kedves tanító uram? Hát maga majd hogy tanítja meg a mi gyerekeinket? Próbálja meg, köszönjön, emeljen kalapot ezeknek az aranyos marháknak. Mutakozzon be nekik! Talán akkor nekidőlnek.

Csakugyan, jutott eszembe, hiszen ismertem annak idején az egyik jókedvű ökörbéres szokását, aki reggelente kalaplevéve szólította kenyérkereső kedves társait. „Adjon isten jó reggelt, szép szemű ökröcskéim. Hát az egészségetekre szolgáljon az éjszakai nyugalom, ahogy jómagamnak is azt kívánom!”

Gondoltam, nekem sem esik le az aranygyűrűm, ha megkalapолоm az ökröket. Eléjük lépnek, akkor látom, ezek nem a maguk oldalára vannak fogva. Szándékosan? A járomszög az állat szőrét vasszürkére festi. A tézsla keresztfája pedig csak simán kikoptatja. Ez a tanulság állt előttem, hogy rosszindulatból fordítva fogták be az ökröket. Talán, hogy csúfot üzzenek belőlem? Hanem kikapkodtam a járomszöveget, helyükre vezettem a jószágokat, az első szelíd szóra elindultak, mintha zsinóron húzták volna őket.

Szeptember elsején becsöngettem az iskolába. Tömegeltek befelé a gyerekek. Minek dicsekedjek, máig azt hiszem, az én kedvemért jöttek. A szülők ismertek kisgyerekkoromtól kezdve, nagyon várták, hogy a közülük fölcsöpörődött tanító mire megy ezekkel a bozontos, elvadult gyerekekkel.

Mert az én iskolás koromban némelyik pajtásomat úgy hajtotta tanító elé az anyja, ahogy kis borjút szokás a gulyára hajtani. A másik gyereket fülénél fogva vezették, a harmadikat bottal verték az osztályba, ahogy a szilaj barmot terelik a karámba. Hát nem volt valami nagy foganatja az ilyen meggyőzésnek, mert az első órában, ahogy megnyílt az ajtó, hárman is szaladtak úgy kifelé, akár az idegenbe szorult kutyák. Csak a szelídebb emberrügyek kucorodtak a padokban, tarisznyájukba kapaszkodva. A tarisznya volt legfőbb jele iskolási mivoltunknak. Benne volt valami régi kalendárium, amelyik hurcolászott még néhány tiszta lapot, mellette egy istentelen nagy szelet kenyér vagy frissen illatozó görhe, pulicka. A szülő adott a csemetének útravalót, noha egy kurjantásnyira esett a cselédház a magtárból kialakított iskolától. Az elszökődött gyerekek nem mertek hazamenni, belebújtak a határi kazlakba, kit merre vitt a lába, csak annak a rettenetes tanítónak a színe elé ne kelljen kerülni. Némelyik bujdosót csak a hasa hajtotta haza a határból. Másnap a szülői szigor újra bekormányozta őket a terembe. Hanem maradtak el néhányan osztálytársaim közül, akik csak úgy karácsony táján tuszkurálódtak közénk. Nem volt oktalán a félelem. Mert ugyan ki a tudója annak, hogy hol csavarhatta meg az élet annak a jóraivalónak indult tanítónak a sorsát. Attól volt rúgott, hogy a tanulmányait nem fejezte be. De mintha ő maga sem lett volna egészen betetejézve. Tüskés bajsza, haragvó arca akkor is félelmet keltett bennünk, amikor a szavát sem hallottuk. Hanem amikor a szülők az első reggelen eltisztultak az iskola környezetéből, visszajött a mi tanítónk, de mi oda sem bojszintottunk neki. Bejött, levette a kalapját, kiabálva köszönt bele a nagy zsinatba. Bántuk is mi. Csak hadd köszöntgessen. Azért adja neki az uradalom a komenciót. Annyira örültünk egymásnak, annyira játszottunk, ettük egymás útravalóját, hogy másra sem ügyeltünk. Észre sem vettük, hogy a tanító kiment. Vagy igen? Mert még magasabbra srófólódott a kedvünk. Hiszen csak játszik velünk. Nekiestünk egymásnak. Összema-

rakodtunk egy kukacos szilván is. Egyőnk kis agyában sem fordult meg, hogy bizony a mi szüleink is köszönnek, ha nekik vakkantanak valami köszönésfélét. Vagy ha evés közben hoz oda valakit a lába, mindjárt kínálják, hogy faljon. Mi is kínálhattuk volna a tanítót. Kiment a tanító, kész mennyország az életünk! Föl a padok tetejére. Az egész osztály ott rendezi a futóversenyt. Hanem egy idő múlva jön ám befelé, hüvelykujjnyi vastag eperfavessző a kezében. A fölényesebbek fölneszeltek a látásától. Mi, igazi vad majmok csak szaladoztunk tovább, hiszer: mit nekünk. Ismerjük mi a vessző bátyjának, a botnak is a suhogását. Valahogy az is megfordulhatott bennünk, hogy ilyen sokunkat úgy sem tudna elverni. Mire mindőnkkel megismerteti a vessző szavát, ránk szakad az este. Este pedig nem lehetünk az iskolában! Hanem a bot öccse, az eperfavessző nagyot durran az asztal tetején. Összerezzenünk. Mindannyian úgy éreztük, hogy rajtunk csattant. Fájt. Dermedt csönd. Kit hol ért a zaja, ott merevedett meg. Levegőt sem vettünk, hogy most mi lesz?

— Amikor másodsorra az asztalra ütök, mindenki, ki a padban ül, hátra teszi a kezét, szeme sem rebben!

Durr! Mint a macskát látó egerek, surranva kerestük az ülőhelyeket.

— Jó reggelt, gyerekek!

Nem tudtunk, nem mertünk szólni. Durranás az asztalon.

— Amikor rátok köszönök, frissen fölálltok, köszöntök. Lássam!

Háromszor is gyakoroltuk. Akkor a tanító leült a székére, kiküldte Bagyula Jóskát, hogy az ő képébe jöjjön be. Köszönjön, és az osztály mutassa, mit tanult.

Kimegy Bagyula Jóska, azután három napig a szülei sem látták, félelmében úgy elbujdosott, még a tarisznyáját is a társai vitték haza. Azután kiment Sós Marci, a tanítót utánozva beköszön, de a kalapját nem emeli, csak a karimája alá bök, ahogy a hegyesedő legénykék szokták. Az osztály hahotázik, a pálcá durran az asztalon. Marci megújrázza a műveletet. De nem lehetett ám az szabályos, mert elkezdtük hangosan bírálgatni. Ez zavarta a tanítót. Megparancsolta, hogy aki ezután még egy szót szól, azt a szomszédja csördítse nyakon. Elszabadult a pokol. Hiszen mindenkinek volt szomszédja, mindenki beszélt. Osztogatták aztán a nyakleveseket. Kitért az általános verekedés. Durr. Fájthatott az asztalnak. A hátsó padokban ülő kamaszocskák annyira belemelegedtek az egymás felnyakalásába, hogy már nem is hallották a vessző szavát. A tanító előre vezette őket, s pillanatokon belül a hátsó felükön suhogott az intelem.

— Müüüeee! — sírta el magát a pedagógia egyik alánya.

— A szép szó nem ér semmit? Legalább érezd, ha nem érted!

Amíg a második kiskakas kapta az ígéket, az első hazaszaladt. Jött az anyja, mint egy földühített oroszlán, mintha az ajtó előtt hallgatta volna az eseményeket. Ordított.

— Hát tanító maga, vagy kutyasintér? Akkor üsse az én gyerekem, ha kenyeret ad a kezébe! Följelentem a tekintetes Gremesperger úrnál!

Az asszony elmentében, odakint is szórta az átkokat. A jelenetre beszaladt a tanító felesége.

— Te ember, mit művelsz ezekkel a gyerekekkel? Látod, az anya hogy tájtékozott, hát mit csinál akkor majd az apa? Azért a nyomorult háromszáz forintos évi fizetésért megöleted magad, mert valahol orozva leült.

— Legalább nem a spanyolnátha nyuvaszt ki, hanem a szent szakma oltártüzén...

A tanítóné asszonyság szava foghatott a mesteren, mert már reggel más volt körülötte a levegő. Még bajusza tüskéi is szebben simultak szája prémjére, arcán mintha enyhe mosolyok futottak volna át. Az eperfavessző munka nélkül támaszkodott a sarokban. Ahogy bejött köszönt, kórusban zúgtunk rá. Az idő szépen szaladt velünk, akár az olajozott golyó. A szabályokat megtanultuk. Ha nevünkön szólított, ugrottunk föl. Igaz, ehhez a nagy műveltséghez elhasználdott egy havi munkája is. Gyakoroltuk.

— Csitri Vendel!

Csitri Vendel éppen ásitott. Bámult, mint az áldozati bárány, meg sem mozdult. De azért

odaidomult, ahová a tanító akarta. És Vendel példáján nekünk is váltanunk kellett a nevünk hallatára, mert szelidkésebben ugyan, de néha munkát adott a tanító a segédeszközének.

Hanem úgy a nagy szent békesség, a karácsonyi ünnepek táján már kevéske simogatást is kapott egy-egy ügyesebben mozgó, parazsas szemmel figyelő gyerek. Közöttük lehettem én is? Persze a simogatás úgy esett, hogy a fejünkön felejtette a kezét. De jól esett. A ló is megérzi az ember keze melegét.

Később, mint tanító, nagy hasznát vettem én egykori mesterem tanításának. A saját bőröm tapasztalása alapján tudtam, mit szabad, mit nem.

Ahogy összeszoktunk, éreztük, hogy fölsüt a kedvünk napja. Az iskolabeli változást megtudták a szülők is. Örülhettek, hogy nemcsak a vessző tanít bennünket. Örömüknek a jele is megmutatkozott lassan.

Az uradalmi kertész fia, Köles Pista karácsony böjtjén beállított egy kék kendőbe takart valamivel. A tanító az asztala mellé ült, levegőt vett, hogy na, Köles nyújtotta a kezét.

— Mit akarsz, Pista?

— Tiszteli idesapám a mester urat, egy üveg piros bort küldött.

— Köszönöm, fiam — illetődött meg a tanító —, nem érdemlem én azt, hiszen néhány-szor elporoltam a hátsó fertályodat.

— Idesanyám is azt mondja, de idesapám azt tartja, hogy érdemli-e a mester vagy sem, a bor úgy is olyan savanyú, hogy azt a kutya sem inná meg!

SOMOSKŐI ERIKA GRAFIKÁJA